

Proloog

Vorstelijke karossen

De filosoof Martin Buber (1878-1965) verzamelde veel verhalen uit de joodse mystieke traditie. Deze chassidische wijsheidslegenden bundelde hij in verschillende boeken. Een daarvan verscheen in 1906. In *Die Geschichten des Rabbi Nachman* zijn vijf vertellingen opgenomen. De tweede beschrijft de levenswandel van twee jeugd vrienden, ‘de verstandige en de simpele’. Daarin trekt de verstandige met een bode door het land. Op een gegeven moment komen ze aan in de stad waar de simpele inmiddels als eerste minister de scepter zwaait.

Toen ze door de straten trokken, zagen ze voor een onaanzienlijk huisje een grote mensenmenigte, die zich om een rij wagens had verzameld. Er stonden vorstelijke karossen en armzalige boerenkarren door elkaar, en toen ze naderbij kwamen, zagen ze in elk voertuig een ongelukkige of een zieke die verlangend er op wachtte door de lage deur van het huisje naar binnen te worden gedragen. Andere mensen kwamen daar naar buiten, met stralende gezichten en vol loftuitingen op de behulpzame man binnen. Hij bracht immers, louter door zijn opbeurende spreken en de kracht die van zijn genezend wezen uitging, de zieken troostvolle verlichting van hun leed en velen bracht hij zelfs volkomen genezing. De verstandige meende eerst dat hier een beroemde arts woonde, maar hoorde toen tot zijn verwondering dat deze heemeester in het geheel niet geleerd of kundig was in de medische wetenschap en alleen bij het volk voor een wonderdoener doorging.¹

Inleiding

‘De slechtst beoordeelde vrouw ter wereld’

Het was een kille, mistige dag. De zon liet zich op 21 november 1968 niet zien en het werd in en rond Amsterdam niet warmer dan een graad of zes. Tegen dat mistroostige decor dromden die donderdag op begraafplaats Zorgvlied een paar honderd mensen samen voor de sobere uitvaartplechtigheid van Greet Hofmans. Vijf dagen eerder was zij op 74-jarige leeftijd aan maagkanker overleden. Er was geen ceremonie voorzien, enkel een korte

Vijf dagen nadat Greet Hofmans op 16 november 1968 was overleden, werd zij tijdens een drukbezochte, sobere plechtigheid begraven op Zorgvlied.

toespraak van haar neef Frits bij het graf. Maar diens woorden gingen voor de meeste aanwezigen grotendeels verloren, omdat zij door de drukte op de smalle paden te ver van de spreker verwijderd stonden.

Nadat Frits Hofmans was uitgesproken, liepen de aanwezigen langs het graf voor een laatste groet aan de vrouw die hen om wat voor reden dan ook dierbaar was geweest. Een van Greets meest nabije vriendinnen, Erna Mijnsen, sprenkelde een flesje rozenolie over de kist. Met haar echtgenoot Frans en Frits Hofmans had zij de uitvaart geregeld. Vervolgens verliet iedereen de begraafplaats. Er was geen gezamenlijke bijeenkomst na afloop.

Vrijwel alle Nederlandse kranten, zowel de landelijke als de regionale, besteedden de volgende dag aandacht aan de uitvaart van ‘gebedsgenezers’ Greet Hofmans. Het waren meestal kleine berichtjes, die elkaar soms tegen spraken – geheel in overeenstemming met de tegenstrijdige reacties die Hofmans al bij leven had opgeroepen. Zo meldden het *Limburgsch Dagblad* en de *Friese Koerier* dat Hofmans ‘in alle stilte’ begraven was en leken daarmee te suggereren dat er vrijwel niemand bij aanwezig was geweest. *Het Vrije Volk* benadrukte daarentegen dat de uitvaart ‘onder grote belangstelling’ had plaatsgevonden.

Het meest uitgebreid was *De Telegraaf*. Die krant wijdde een halve pagina inclusief foto aan de uitvaart. Het artikel beschreef de overledene als volgt:

*Zij was wellicht de slechtst beoordeelde vrouw ter wereld. Tientallen kranten noemden haar boosaardig een tweede Raspoetin, die magische invloed zou hebben op het Nederlandse hof. Maar zij was in feite een zachte, zoekende vrouw ‘van wie geen woord kwaad te spreken viel’, zoals haar vele volgelingen gisteren getuigden, toen zij ter aarde werd besteld.*¹

Daarna ging de krant uitgebreid in op de ‘pijnlijke’ affaire waardoor Hofmans twaalf jaar eerder wereldberoemd was geworden en die haar reputatie ernstig had bezoedeld. De crisis die in 1956 op Paleis Soestdijk was losgebarsten en het huwelijk van koningin Juliana en prins Bernhard op losse schroeven had gezet, werd lange tijd omschreven als de Hofmans-affaire. De zogeheten gebedsgenezers zou een wig hebben gedreven tussen koningin en prins en als een spreekwoordelijke Raspoetin hebben getracht het

staatshoofd in haar greep te krijgen en haar wil op te leggen. *De Telegraaf* zag dat in 1968 anders.

De vrouw die in een wrede perscampagne werd afgeschilderd als een boze genius met gevaarlijke invloed op de Nederlandse staatszaken, was niet anders dan een diepgelovige, boeiende en zachte persoonlijkheid, die met deze eigenschappen mensen aan zich wist te binden, zoals zij dat ongetwijfeld koningin Wilhelmina en koningin Juliana heeft gedaan.

Het Parool probeerde in het artikel over de uitvaart eveneens de negatieve beeldvorming over Hofmans enigszins te nuanceren. De Amsterdamse krant deed dat door haarzelf te citeren: ‘over mijn werk werd verkeerd gedacht, ik ben geen gebedsgeneester’.²

Nederlandse Raspoetin

Ondanks deze pogingen om het tegendeel aan te tonen, zou in de geschiedschrijving de mythe van de Nederlandse ‘Raspoetin’ hardnekkig blijven. Die was in de jaren vijftig ontstaan en is tot in de huidige tijd overheersend gebleven. Soms in wat voorzichtige vorm. Zo citeerde het *Algemeen Handelsblad* na de uitvaart schrijver Harry Mulisch, die Hofmans ‘in verband met de invloed die haar werd toegeschreven, als “halve Raspoetin” bestempeld’ had.³

Heel of half, de associatie met de Russische monnik was niet vleiend. Kort samengevat bestond die mythe eruit dat Hofmans, net als Raspoetin een halve eeuw eerder, aan het hof was ontboden om het jongste kind van de koninklijke familie te genezen. Dat lukte niet, maar de gebedsgenezers zou wel Juliana in haar macht hebben gekregen en op die manier invloed hebben uitgeoefend op staatszaken – opnieuw net als haar Russische evenknie.⁴

Zoals vaker bij negatieve beeldvorming, was die afkomstig van tegenstanders die er een bepaald belang bij hadden. In het geval van Hofmans was het met name prins Bernhard die de Raspoetinmythe voedde en daarbij niet schuwde de internationale pers voor zijn karretje te spannen. Dankzij zijn ‘informatie’ verscheen in juni 1956 in *Der Spiegel* een geruchtmakend artikel over de Nederlandse prins die, aldus de veelzeggende titel, klem zou zitten

‘Zwischen Königin und Rasputin’. Daarin viel onder meer te lezen dat Hofmans koningin Juliana had vergiftigd met haar pacifistische opvattingen en daarmee Nederland in diskrediet had gebracht bij de NAVO-partners. Ook had de ‘Gesundbeterin’ prins Bernhard beschuldigd van het tegenwerken van de genezing van zijn jongste dochter, prinses Marijke. Dankzij het West-Duitse weekblad was Hofmans definitief gebrandmerkt als een reïncarnatie van de duivel, een op macht beluste, kwaadaardige, godsdienst-waanzinnige intrigante. De keerzijde van de Raspoetinmythe was dat koningin Juliana daardoor kon worden weggezet als een kwetsbare, labiele en beïnvloedbare vrouw – vermoedelijk was dat ook een van de doelstellingen van prins Bernhard: zo kon hij zich profileren als de rationele redder van de Nederlandse monarchie.

Logboek

Tegenover deze demonisering probeerden Hofmans en haar vrienden een ander beeld te schetsen – een beeld dat evenmin van mythische smetten vrij was. In de schaarse interviews die zij gaf, benadrukte Hofmans voortdurend dat zij niet genas, dat zij niet uit was op geld, roem of macht, dat zij geen enkele interesse had in politiek en dat zij ‘slechts’ een doorgeefluik was tussen de mensen op aarde en de Allerhoogste. Zij omschreef zichzelf als een ‘gewone’ Amsterdamse vrouw, afkomstig uit een arm milieu en zonder enige scholing, die in 1946 uit het niets een visioen had gekregen met de opdracht helende werkzaamheden te verrichten. Ze kreeg boodschappen door van gene zijde, die ze vaak zelf niet begreep maar die ze simpelweg moest doorgeven. Ze werd door God ingezet om de wereld beter te maken.

Om dat beeld in de verf te zetten – en dus een tegenwicht te bieden aan het Raspoetinetiket – hadden enkele vrienden van haar het plan opgevat voor een biografie, of liever: een hagiografie. Met hulp van baron Walraven van Heeckeren van Molecaten zette Koos de Vries zich aan het schrijven ervan. In dit zogeheten logboek staat het begin van de goddelijke carrière van Hofmans beschreven. De Vries wilde aantonen dat Hofmans door gene zijde gestuurd werd, dat alles haar overkwam, dat zij slechts een willoos instrument van Hogerhand was, dat zij heel eenvoudig leefde, niets gaf om materiële zaken en helende gaven bezat. Het had een soort evangelie moeten

worden over leven en werk van Hofmans, een verhaal van twijfel en overgave, van zoeken en gevonden worden. Kortom: dat zij volgens haar apostelen De Vries en Van Heeckeren als een ‘oudtestamentische profetes’ door God gezonden was. Deze visie werd gedeeld door anderen uit hun vriendenkring. Niet voor niets werd Hofmans door koningin Juliana ‘mijn lieve engel’ genoemd. De levensbeschrijving zou echter nooit het daglicht zien: het bleef bij een paar handgeschreven hoofdstukken die tot ongeveer 1949 gaan.⁵ Maar die laten desalniettemin wel zien hoe de vriendenkring van Hofmans haar zag en welk (mythisch) beeld van ‘doorgeefster’ zij wilden uitdragen – en zal daarom een belangrijke leidraad vormen voor de beschrijving van het eerste deel van haar leven.

De in Hofmans verenigde tegenstelling tussen ‘een duivelin en een engel beide’, zoals een Amsterdamse politiecommissaris het verwoordde in een onderzoek naar haar handel en wandel,⁶ staat centraal in deze overwegend chronologisch opgebouwde biografie. De levensloop van Hofmans zal langs beide mythes worden gelegd. Was zij werkelijk een onbeschreven blad of juist een geslepen manipulator? Was ze uit op politieke macht of wilde ze vooral een religieuze revival tot stand brengen? Bad ze? Genas ze? Hoe ging ze te werk? Hoe dwingend waren haar adviezen? Was het toeval dat ze op Paleis Soestdijk terecht kwam? Lag zij vervolgens inderdaad aan de basis van de koninklijke huwelijks crisis of werd zij gebruikt als zondebok?

Parallellen

Een wetenschappelijke biografie balanceert tussen het eenmalige en het algemene. Om Hofmans goed te kunnen plaatsen, worden daarom niet alleen beide hiervoor genoemde mythes gewogen. Ook wordt nagegaan hoe uitzonderlijk zij was. Om daarop een antwoord te geven, zal gekeken worden naar personen met gelijkaardige verhalen.⁷ Zo zal uiteraard uitgebreid aandacht worden besteed aan Grigori Raspoetin. Tussen hem en Hofmans zijn enkele opvallende parallellen te trekken, maar anders dan de mythes die rondom hen beiden zijn geweven willen doen geloven.

De Amsterdamse volkswrouw Hofmans was een vreemde eend in de koninklijke bijt. Maar daarin was zij niet uniek. Dat gold bijvoorbeeld ook voor Raspoetin. En niet alleen voor hem: door de eeuwen heen zijn er aan

vorstelijke hoven altijd buitenstaanders geweest, vaak van eenvoudige komaf, die in de gunst vielen van een koning, keizer, tsaar of hun echtgenotes – vaak tot grote ergernis van de hoogadellijke hofhouding. Op dit fenomeen van vorstelijke favorieten zal eveneens nader worden ingegaan.

Voor Hofmans begon het allemaal in 1946 met een visioen. Hoe bijzonder was dat? Hoe verhiel hetgeen zij zag en hoorde zich tot de beelden die in de loop der eeuwen door profeten, nonnen en andere visionairs in diverse culturen werden beschreven? In dat verband wordt onder meer stilgestaan bij historische figuren als de apostel Paulus en Jeanne d'Arc, maar ook bij Hofmans' tijdgenoten, zoals Dag Hammarskjöld en prinses Irene.

Vrijwel tegelijkertijd met Hofmans maakte in West-Duitsland een zekere Bruno Gröning furore als genezer. Zijn verhaal vertoont sterke overeenkomsten met dat van Hofmans. Dat geldt ook voor Friedrich Weinreb, de joodse mysticus die (volgens sommigen ten onrechte) veroordeeld werd voor collaboratie en seksueel grensoverschrijdend gedrag en een opvallende rol zou spelen in de kring rond Hofmans. Net als de door hem geprezen doorgeefster creëerde Weinreb zijn eigen mythe die, anders dan bij haar, niet bepaald uitblonk in bescheidenheid.

Bronnen

Maar uiteraard staat Greet Hofmans in dit boek centraal. Deze biografie is geschreven op basis van archiefonderzoek, onder meer in het Algemeen Rijksarchief, bij enkele ministeries, het Stadsarchief Amsterdam, het NIOD en in het krantenarchief Delpher. Uitermate nuttig waren de correspondenties van degenen die Hofmans persoonlijk hebben gekend en voor wie zij heel belangrijk is geweest – de reden ook dat de brieven zorgvuldig zijn bewaard. Hofmans had de gewoonte binnengekomen brieven, voorzien van haar antwoord op de achterkant of in de kantlijn, weer terug te sturen naar de afzender. Voor een historicus is dat ideaal: zo heb je meteen de hele correspondentie bij elkaar. Anderen stelden hun aantekeningen van de gesprekken die zij met Hofmans hadden gevoerd ter beschikking. Hoe gevoelig dat materiaal nog altijd is, blijkt onder meer uit het feit dat enkelen van degenen die toegang gaven tot hun persoonlijke archief, niet eerder in het openbaar hebben durven erkennen dat ze bij Hofmans te rade zijn gegaan.

* * *

Na haar dood kreeg Hofmans slechts een sobere steen op haar graf. Iedere vorm van persoonsverheerlijking diende te worden vermeden. Dit paste in haar opvatting dat zij geen navolgers wilde, want niet zij maar de Allerhoogste moest centraal staan in ieders leven én daarna. Was deze bescheidenheid oprecht of een vorm van koketteren? Vond Hofmans zichzelf echt niet belangrijk of was dat onderdeel van de rondom haar gecreëerde (zelf)mythe?

Vermoedelijk wilde Hofmans ook geen biografie, maar dat was buiten haar volgelingen gerekend. Die wilden niets liever dan het leven boekstaven van deze voor hen zeer bijzondere, belangrijke en inspirerende vrouw. Het onvoltooide logboek bleek een nuttige bron van informatie, maar geeft ook een beeld van de mythevorming in de kring rond Hofmans.

Ook anderen wensten dat de negatieve verhalen over Hofmans op verantwoorde wijze zouden worden gecorrigeerd. Daarom stelden de inmiddels tot respectabele leeftijden opgeklommen kinderen uit de kennissenkring van doorgeefster ruimhartig hun privéarchieven beschikbaar. Dat maakte het mogelijk een afgewogen beeld te schetsen van het denken en doen van 'jufvrouw Hofmans', zoals ze meestal werd aangeduid. In tegenstelling tot wat

Greet Hofmans begin jaren vijftig op kasteel Het Oude Loo in Apeldoorn.

tegenwoordig gemeengoed lijkt te worden in biografieën, zal ik de hoofdpersoon niet of nauwelijks bij haar voornaam noemen.⁸ Dat zou niet alleen ongepast familiair zijn en evenmin getuigen van de noodzakelijke wetenschappelijke distantie, maar staat ook haaks op de wijze waarop zij indertijd werd aangesproken: vrijwel niemand noemde haar Greet. Ook koningin Juliana heeft haar nooit getutoyeerd.

In het verlengde daarvan zal in deze biografie ook geen poging worden gedaan om Hofmans te ‘psychologiseren’. Als historicus heb ik ervoor gekozen de door bronnen verifieerbare feiten te laten spreken – en die dus tegenover de mythes te stellen die rond Hofmans zijn gecreëerd. Ik zal Hofmans niet op de divan leggen. Het stellen van diagnoses zonder de persoon in kwestie zelf te hebben gesproken of onderzocht, wordt onder psychologen als ongepast beschouwd. In de geest van Hofmans zal ik niet oordelen en de lezer de vrijheid laten om eigen conclusies te trekken.

Han van Bree

Noot voor de lezer

De citaten zijn wat spelling betreft aangepast: ‘mensch’ is tot ‘mens’ gemaakt en ook de indertijd in brieven gebruikelijke schrijfwijze van de aangeschrevene met ‘U’ is veranderd in ‘u’, behalve als het om een Goddelijke aanduiding gaat. Dit om bij het lezen niet nodeloos te worden afgeleid door spellingkwesties, die ongewenst ouderwets overkomen.

Voor de vertaling van met een * gemarkeerde niet-Nederlandse citaten, zie het overzicht achterin.

Episode I
Vormende jaren
(1894-1946)